

VLOGA PRAVOREČJA IN NJEGOVO POUČEVANJE V SLOVENSKEM OSNOVNO- IN SREDNJEŠOLSKEM IZOBRAŽEVANJU

V slovenskem prostoru je pouk govora in pravorečja pogosto zapostavljen. Načeloma se v slovenistični stroki ukvarjamo predvsem s pisnim jezikom, branjem in z »bralno pismenostjo«, torej kvečjemu z branjem kot mehničnim pretvarjanjem pisnega besedila v govor, pogosto celo samo s tihim branjem. Tudi pri nacionalnem preverjanju znanja in na maturi je poudarek na pisnem preverjanju, govoru pa sta le posredno namenjeni sprotno delo v razredu in ustno preverjanje. V tem članku želimo predstaviti realno prisotnost govora v učnih načrtih in učbenikih (prikazano z odstotnim deležem), kar bo lahko podlaga za nadaljnje delo in razvoj pouka govora. Zavedati se moramo, da se je položaj slovenskega jezika v zadnjih letih spremenil in je raba slovenskega jezika kot prvega jezika v javnosti na Slovenskem manj samoumevna, kot je bila na začetku slovenske državnosti. Zato je poučevanje govora v osnovni in srednjih šolah še pomembnejše, vloga učiteljev, ki so predvsem v osnovni šoli modelni govorci, pa odločilna.

Ključne besede: slovenski jezik, govor, pravorečje, pouk prvega/maternega jezika, šolstvo, retorika

1 Uvod¹

Zborni jezik se bere zlasti veliko na radiu, pogosto pa ga berejo poklicni in družbeni delavci, duhovniki, predavatelji in učitelji. Recitirajo in deklamirajo ga učenci /.../. Govorijo /prosto/ ga zlasti v šolah učitelji in učenci vseh stopenj, predavatelji pred izobrazbenim, športnim in drugačnim javnim zborom, politiki pred političnim zborom. /.../ Zborno obliko knjižnega jezika, skratka, uporabljamo

¹ Ta članek je posvečen kolegici in profesorici Boži Krakar Vogel, s katero smo že kot študenti hoteli spreminjati določene ukoreninjene stvari, kot je npr. mnenje o »osovraženosti« slovenščine na maturi, in ovreči neutemeljene neresnice (Tivadar 1997).

zmeraj takrat, kadar imamo pred seboj nekakšen javen zbor poslušalcev, še posebej, če so poslušalci izobrazbeno, narečno ali socialno neenaki.

Toporišič (1979: 61–62)

O slovenskem govornem knjižnem jeziku kot samostojnem jezikovnem kodu, ki ni spet s predhodno pripravljenim pisnim besedilom, se je začelo zares razpravljati šele proti koncu 20. stoletja, ko se je tudi začel razmah slovensko govornih medijev (radio in televizije); pred tem je bil javni govor, ki je bil izražen pretežno preko radijskega sprejemnika, izrazito vezan na pisni kod. Večina (posnetih) besedil v javnosti je bila prebrana, zato tudi ni bilo mogoče raziskovati nebranega knjižnega jezika (Tivadar 2003).² Na prelomu tisočletja je bil izdan priročnik radijske in gledališke lektorice (Šeruga Prek in Antončič 2003), ki sta bili do takratnega javnega govora zelo kritični, kar je odraz ostre lektorske drže, ki pri govoru načeloma ni pozitivna (Tivadar 2014). Govor je izrazito horizontalno in enkratno dejanje, pri katerem je popravek možen le z novim (iz)govorom, z novo povedjo. Posledično govor glede na samo (iz)govorno dejanje zahteva več vaje in pozornosti kot pisanje. Ko napišemo besedilo, ga lahko pred objavo večkrat popravljamo, pri govoru pa je možna le vaja (npr. v gledališču generalka pred predstavo).

Slovenski govorni knjižni jezik je sorazmerno mlad. Če navedemo samo nekaj argumentov: javni mediji in govorniki se intenzivneje razvijajo šele v zadnjih 50 letih, na državnem in mednarodnem (diplomatskem) ter vojaškem nivoju je slovenščina zares začela živeti šele po letu 1990. Zato je razumljivo, da je primanjkljaj pri pravorečju in obvladanju drugih retoričnih vsebin sorazmerno velik. Če se primerjamo s sosednjo Hrvaško, je bil tam razvoj raziskovanja in poučevanja govornega jezika v prejšnjem stoletju na dosti višjem nivoju, to se odraža tudi v primarnem izobraževanju (Javeršek 2013).³ Pri slovenskih učiteljih, učencih in dijakih moramo upoštevati pomanjkanje tradicije na govornem področju, zato je vloga in odgovornost šole za učenje kakovostnega govornega knjižnega jezika odločilna. Učitelj je namreč ob množici ne samo knjižnih in tudi neartikuliranih govorcev v medijih še toliko pomembnejši kot modelni govorec, po katerem se zgledujejo predvsem otroci v vrtcih in učenci v osnovni šoli. Izobraževanje pedagoških delavcev se v zadnjem času na univerzah razvija tudi s stališča priprave učiteljev in vzgojiteljev na javni nastop (Petek 2012). Jezikovnokulturna zavest in nacionalnoidentitetna vloga slovenskega jezika v sodobnem šolstvu je bila v zadnjih letih natančno in teoretično tehtno opredeljena (Vogel 2014), ta članek pa se bo preko konkretne analize osredotočil na zastopanost govora in pravorečja v osnovni in srednjih šolah.

² Pri tem ni nepomembno dejstvo, da je bilo pred koncem 80-ih let 20. stoletja sorazmerno težko snemati govorna besedila, večina radijskih besedil pa je bila lektorirana – tako jezikovno kot vsebinsko (cenzura) (gl. Tivadar 2003).

³ Samostojni Oddelek za fonetiko na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu se z govorom ukvarja tako s stališča fonetike in fonologije kot tudi retorike in je mednarodno primerljiv že od svojih začetkov v 60-ih letih 20. stoletja (začetnik Petar Guberina).

2 Metodologija in cilj raziskave

Osnovni cilj tega članka je preko pregleda učnega načrta in nekaterih učbenikov za osnovno šolo in gimnazije ter statistično-vsebinske analize (deleži strani, posvečenih govorno-pravorečnim vsebinam, izraženi v odstotkih) pridobljenih podatkov izpostaviti problematiko učenja govora in govornih (retoričnih) veščin v osnovno- in srednješolskem izobraževalnem sistemu. Osnovni namen je sprožiti razpravo o tem problemu, saj je govorjeni jezik, ki ga v veliki meri spreminjajo sodobni govorjeni mediji (radio, televizija, internet), pomemben del življenja sodobnega govorca. V ta namen podajamo na osnovi rezultatov analize tudi določene smernice.

3 Učenje govora v slovenskem osnovno- in srednješolskem izobraževalnem sistemu⁴

Pouk govora je v prvi vrsti del pouka slovenščine, ne smemo pa vse do maturitetne stopnje zanemariti pomena drugih predmetov, tako pri učenju in izboljševanju pisnega kot tudi govornega izražanja (Tivadar 2014b: 11). Vsekakor ne smemo slovenisti prelagati odgovornosti na druge učitelje in strokovnjake, naš delež in odgovornost sta vsekakor največja. Učni načrt je tisti dokument, ki usmerja delo učiteljev, pouk pa usmerjajo tudi učbeniki in drugi učni pripomočki ter preverjanja, vključno z maturitetnim izpitom. Slovenska knjižna izreka se oblikuje tudi v medijih, gledališču (Tivadar in Vrtačnik 2013) in drugih javnih nastopih.

3.1 Slovenščina in pravorečje v učnih načrtih in učbenikih za osnovno šolo

Pravorečje in pouk glasoslovja sta v prvi vrsti opredeljena v učnem načrtu za osnovno šolo, ki se potem zrcali tudi v osnovnošolskih učbenikih. Tukaj želimo izpostaviti samo nekaj konkretnih podatkov iz analize učnega načrta in učbenikov, ki opredeljujejo vlogo pravorečja v osnovnih šolah.

3.1.1 Učni načrt za slovenščino v osnovni šoli

Predmet slovenščina v osnovni šoli (UN 2011) obsega skupno 1631,5 ure (število ur se iz triletja v triletnje zmanjšuje). V prvem razredu velja delitev ur glede obravnave neumetnostnih in umetnostnih besedil (področji jezik in književnost) 50 : 50 odstotkov, v vseh drugih razredih pa 40 : 60, pri čemer je večji delež namenjen obravnavi neumetnostnih besedil. Učni načrt za osnovno šolo (2011) je razdeljen

⁴ Pri predmetu govorna tehnika, 2. stopnja slovenistike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, smo v zadnjih treh letih analizirali pouk govora v različnih izobraževalnih ustanovah (od vrtcev, osnovne in srednje šole do izobraževanja na fakultetah in v radijskih šolah). Seminarske in tudi diplomske naloge s tega področja so naredile R. Vukojević, N. Benić, S. Rutar, M. Javeršek, A. M. Lednik, S. Bolkovič idr., ki so jih izdelale pod mojim mentorstvom. Brez pomoči študentov in bodočih ter sedanjih profesorjev ne bi bilo tega članka, niti ne bo razvoja pouka govora v prihodnosti.

po triletnih, tj. na tri letna vzgojno-izobraževalna obdobja. V vsakem triletnju so pri jeziku navedeni govorni nastop in vrste govorjenih besedil. Govor oz. tvorjenje govorjenih besedil je sicer v učnem načrtu večkrat navedeno, vendar razen branja besedil ni posebej izpostavljeno – izpostavljeno pa je tiho, poltiho branje, šepetajoče in glasno branje (prav tam: 10), česar gotovo ne moremo šteti med učenje govora, ne nazadnje šepetanje tudi slabo vpliva na glasilke. Govorni nastopi so pogosto brani oz. naučeni na pamet (prim. Benić 2014).⁵ Dodatni govorni nastopi pri poučevanju književnosti pa so veliko bolj odvisni od avtonomne odločitve učitelja.⁶

Naj navedemo samo nekaj poudarkov iz učnega načrta, vezanih na pravorečno problematiko.

1. triletnje

Pri operativnih ciljih v razdelku *Razvijanje jezikovne in slogovne zmožnosti nebesednega sporazumevanja* (za izboljšanje sporazumevalne zmožnosti; UN 2011: 11) je seveda navedeno razvijanje tudi pravorečne zmožnosti, ki pa sta ji namenjeni le dve alineji (prav tam), in sicer: *posnemanje knjižne izreke – čim bolj knjižna, razločna in naravna izreka med govornimi nastopi in pogovarjanjem z učiteljem; prepoznavanje neknjižnih glasovnih, naglasnih in intonacijskih prvin v svoji in tuji izreki, tudi popravljanje napak.*

Komentar

Ali imajo otroci med 6. in 9. letom starosti dovolj izkušenj in sposobnosti, da zavestno ločijo med naravno in nenaravno izreko? Kakšen je oz. naj bi bil naravni govor? Popravljanje lastnih in tujih napak vodi v usmerjanje pozornosti učencev k napakam in kritiki sošolcev, ne pa tudi nujno k učenju pravilne izreke in spodbujanju govora.

2. triletnje

Pri operativnih ciljih v razdelku *Razvijanje jezikovne in slogovne zmožnosti nebesednega sporazumevanja* (za izboljšanje sporazumevalne zmožnosti; prav tam: 28) je med drugim navedeno razvijanje pravorečne zmožnosti – pravorečju je spet namenjenega malo prostora, tokrat štiri alineje, in sicer: *spoznajo slovenske knjižne samoglasnike ter vadijo in utrjujejo njihovo izreko (v besedah); vadijo in utrjujejo knjižni izgovor posameznih besed in povedi; med govornim nastopanjem in pogovarjanjem z učiteljem govorijo čim bolj knjižno; prepoznajo pravorečne napake pri sebi in drugih ter pravorečne napake odpravijo.*

Komentar

Ali so obravnavani samo samoglasniki ali tudi drugi fonemi in njihove variante in ali je možno samoglasnike in soglasnike pri obravnavi ločiti? Izgovor slovenskih samoglasnikov je namreč odvisen tudi od izgovarjave soglasnikov.

⁵ O vlogi staršev pri vnaprejšnjem pisanju govornih nastopov in sploh pri pouku v osnovni šoli pa bo treba tudi še odpreti intenzivno in argumentirano diskusijo.

⁶ O govorni interpretaciji in interpretativnem branju je veliko pisala B. Krakar Vogel, kot mentorica pa je usmerjala tudi doktorsko disertacijo K. Podbevšek, ki je izšla kot monografija in je odlična analiza ter tudi učni pripomoček pri poučevanju slovenščine, še posebej pri interpretativnem branju (Podbevšek 2006).

3. trileetje

Pri operativnih ciljih v razdelku *Razvijanje jezikovne in slogovne zmožnosti nebesednega sporazumevanja* (za izboljšanje sporazumevalne zmožnosti; prav tam: 50–51) pravorečna zmožnost spet obsega najmanj prostora: *vadijo in utrjujejo knjižni izgovor besed, povedi in besedil; glasno izgovarjajo besede in opisujejo njihovo izreko (mesto naglasa, naglašeni samoglasnik in njegovo trajanje, položajne variante zvočnika v, glasovno vrednost l in premene nezvočnikov – brez uporabe strokovnega izrazja in naglasnih znamenj); med govornim nastopanjem in pogovarjanjem z učiteljem govorijo čim bolj knjižno; prepoznajo svoje in tuje pravorečne napake in jih odpravijo.*

Komentar

Tudi v tem triletju se kot v prvih dveh triletjih ponovi popravljanje govora sovrstnikov in lastnega govora. Popravljanje in odpravljanje napak v vseh treh triletjih nakazuje na preskriptivnost in je poseg v primarni govor otroka, zato morajo biti učitelji zelo previdni in pozorni, da otroka primerno motivirajo za knjižni govor.

Glede na vsebinsko opredelitev ciljev tretjega vzgojno-izobraževalnega obdobja, ki zahteva določitev tudi fonemskih variantnih posebnosti in naglasa, bi morali učenci že po zaključeni osnovni šoli praktično v celoti obvladati knjižno izreko in jo tudi znati opisati, kar pa je zaradi majhne zastopanosti glasoslovja in pravorečja v učnem načrtu zelo težko doseči. Kljub zapovedi opisovanja položajnih variant zvočnika /v/ in drugih fonemov namreč ni predvidena uporaba strokovnega izrazja, niti naglasnih znamenj, ki pa so sestavni del jezikovnih priročnikov. Če ponazorimo z matematiko – to je tako, kot da bi matematične operacije izvajali brez zahtevnejših matematičnih znakov. Pri tem seveda ni treba, da bi naglasna znamenja postavljali pri pisnem preverjanju, vsekakor pa določeno védenje o tem in tudi poznavanje (preko vaje, npr. glasnega branja) naglasnih znamenj spada med kompetence učenca, ki zaključijo osnovno šolo in bo v prihodnosti uporabljal priročnike.⁷ V učnem načrtu za slovenščino v osnovni šoli je namreč glasoslovju in pravorečju namenjenega malo prostora, nizek odstotek strani, in sicer le 6 % (Javeršek 2013: 11), kar se potem zrcali tudi v učbenikih in pri pouku.⁸

3.1.2 Učbeniki za slovenščino v osnovni šoli⁹

Problematika učbenikov v osnovni šoli bi zahtevala posebno obravnavo tako s stališča celovite jezikovne in književne vsebine kot tudi s stališča založništva in

⁷ Če se bodo v sodobnih priročnikih opisovale vse fonološke značilnosti, bo to zahtevalo poznavanje simbolov IPA, ki so bistveno bolj zapleteni od sedanjih slovenskih tradicionalnih znamenj (z ostrivcem namreč obenem opišemo mesto naglasa ter pri <e> in <o> tudi kakovost samoglasnikov).

⁸ Če bi se osredotočili le na eksplicitno opredelitev pravorečja, pa bi bil odstotek nižji od enega odstotka, saj je pravorečni zmožnosti eksplicitno namenjena le slaba stran od 106 strani, kolikor jih obsega besedilo učnega načrta brez naslovnice in kazala.

⁹ Pregledani so bili učbeniki *Slovenščina 1. S slikanico se igram in učim; Slovenščina 2. S slikanico se igram in učim in Slovenščina 3. S slikanico se igram in učim* za prvo trileetje, učbeniki *Moja slovenščina 4*, *5* in *6* za drugo trileetje ter učbeniki *Slovenščina za vsakdan in vsak dan 7*, *8* in *9* za tretje trileetje.

sodelovanja avtorjev učbenikov pri pisanju učnih načrtov, kar bi moralo biti strogo ločeno. Vendar se bomo sedaj osredotočili na glasoslovno-govorni del. V učbenikih je glasoslovje sicer prisotno, toda sama obravnava s praktičnega, še bolj pa s teoretičnega vidika je zelo skopa. Razen v 1. razredu je odstotek prisotnosti pouka glasoslovja in pravorečja izjemno nizek oz. ga sploh ni, čeprav so bila v izračun zajeta vsa govora in govornim nastopom posvečena poglavja (gl. tabelo 1).¹⁰

	Skupno število strani	Število strani, namenjenih pravorečju	Odstotki
<i>Slovenščina 1</i>	92	16	17,4 % ¹¹
<i>Slovenščina 2</i>	113	/	/
<i>Slovenščina 3</i>	73	/	/
<i>Moja slovenščina 4</i>	169	3	1,8 %
<i>Moja slovenščina 5</i>	140	4	2,6 %
<i>Moja slovenščina 6</i>	232	5	2,2 %
<i>Slovenščina za vsakdan in vsak dan 7</i>	200	0,5	0,3 %
<i>Slovenščina za vsakdan in vsak dan 8</i>	164	/	/
<i>Slovenščina za vsakdan in vsak dan 9</i>	159	5	3,1 %

Tabela 1: Obseg vsebin, namenjenih pravorečju in govoru v osnovni šoli¹²

Opredelitev slovenskega pravorečja v učnem načrtu je zelo kratka, ne eksplicitna, očitno naj bi bilo vse vključeno v pogovarjalne dejavnosti in spontano učenje preko večinoma na pamet naučenih besedil oz. s pomočjo glasnega branja, o čemer pričajo tudi že narejene pilotne raziskave (Benić 2014). Vsekakor nočemo delati krivice tistim učiteljem, ki poučujejo pravorečje in govor v večji meri, kot je predvideno v učnih načrtih oz. učbenikih. Vendar manj kot 4-odstotna prisotnost govora v učbenikih in največ 6-odstotna prisotnost v učnem načrtu, ki je neke vrste delovni načrt učitelja, gotovo ne načrtujeta ustrezno pouka pravorečja in posledično govora v osnovni šoli, kar potrjujejo tudi novejša raziskava (Hozner 2014; Benić 2014), ki jih bo treba še nadgraditi v okviru kakšnega projekta.

Na osnovi pregleda učnega načrta in učbenikov se zastavlja vprašanje splošne uporabnosti učnega načrta med učitelji. Pravorečje z glasoslovjem je namreč zelo

¹⁰ Pozitivni del sodobnih učbenikov so tudi zvočne priloge, s pomočjo katerih se učenci lahko tudi učijo prepoznavanja govora in jim lahko rabijo kot model za njihov govor – pomen kakovostnih govorcev, ki sodelujejo pri pripravi gradiv, je zato zelo velik.

¹¹ Pri učbeniku za prvi razred je upoštevano celotno poglavje, namenjeno pogovarjanju, ki ga lahko v prvem triletju pogojno štejemo kot del učenja pravorečja.

¹² Podatki iz seminarske naloge Rosane Vukojevič *Učitelj in govorna tehnika – pomen učnih načrtov*, mentor doc. dr. H. Tivadar, štud. leto 2013/14, dopolnjeno za potrebe tega članka.

skopo obravnavano in učitelji iz tako strnjenega načrta težko razberejo, kaj je treba poučevati in kako je treba to tematiko poučevati.¹³

3.2 Slovenščina in pouk pravorečja v učnih načrtih in učbenikih za srednje šole

Srednješolski pouk je zelo pomemben, saj je nadgradnja osnovnošolskega znanja in izoblikuje kakovostnega govorca in pisca, to pa se žal ne odraža v učnem načrtu, posledično seveda tudi ne v učbenikih.

3.2.1 Učni načrt za gimnazije

Skupni obseg ur slovenščine v gimnazijskem učnem načrtu (UN 2008) je 560 ur, polovica pa jih je namenjenih jeziku, torej 280 ur.

V sklopu poglavja *Razvijanje poimenovalne, skladenjske, pravorečne, pravopisne in slogovne zmožnosti ter zmožnosti nebesednega sporazumevanja* so pravorečju namenjene štiri alineje: poslušanje knjižne izreke in uzaveščanje le-te; v 1. letniku sistematično spoznavanje, vaja in utrjevanje knjižnega izgovora v posameznih besedah in povedih; prepoznavanje in odpravljanje svojih pravorečnih napak in napak drugih; poskušajo čim bolj knjižno govoriti med govornim nastopom (UN 2008: 13). Pričakovani dosežki/rezultati pravorečne zmožnosti dijaka so zapisani v treh alinejah: knjižno govorjenje med govornim nastopom; neknjižni in knjižni izgovor besede/povedi, primerjava obeh izgovorov in opis knjižnega; zna naštetih knjižne glasnike¹⁴ in jih primerjati z neknjižnimi iz svojega narečja ali neknjižnega pogovornega jezika (prav tam: 36). Pravorečje je omenjeno še pri razvijanju metajezikovne zmožnosti in v poglavju *Didaktična priporočila* (prav tam: 37, 40).

Pravorečje z glasoslovjem je torej tudi v gimnazijskem programu skromno predstavljeno, posebej je izpostavljen le 1. letnik. Opazimo lahko, da sta si oba učna načrta – za osnovne šole in gimnazije – glede glasoslovne problematike zelo podobna, osnovnošolski je celo bolj ekspliciten kot gimnazijski, saj konkretno določa obravnavo določenih glasov, gimnazijski pa bolj splošen, a zajema tudi soglasnike. Delež glasoslovja in pravorečja v učnem načrtu za gimnazije je glede na izvedene meritve (obsega strani) 4,5 % (Javeršek 2013: 14), kar je več kot 20 % manj kot v osnovni šoli.

¹³ Mogoče pa gre pri učnih načrtih le za navodila piscem priročnikov in učbenikov, zato tudi glasoslovne tematike ni v učbenikih, kar ni ustrezno glede na potrebe sodobnega slovenskega izobraženca, ki mora dosti govorno nastopati.

¹⁴ Termin *fonem*, tj. glasnik, se v učnih načrtih ne uporablja več, kar je v nasprotju z uveljavljenostjo v strokovnih krogih, tako v slovenistiki kot pri pouku tujih jezikov. Predvsem pa termin *glasnik* lahko učencu povzroča tudi težavo v naglaševanju (glásnik : glasník).

3.2.2 Učbeniki za gimnazije

V učbenikih je glasoslovje obravnavano po učnem načrtu, obširneje v 1. letniku, učbenik *Na pragu besedila 3* pa precej obširno obravnava tudi besedilno fonetiko (skoraj 6 % učbenika). V učbeniku *Na pragu besedila 4* glasoslovja in pravorečja ni, v poglavju *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika in jezikoslovja*, v podpoglavjih *Druga polovica 19. stoletja* in *20. stoletje*, je le omenjen Stanislav Škrabec kot utemeljitelj sodobnega slovenskega pravorečja (krajši odlomek); omenjen je tudi pravorečni priročnik Mirka Rupla, izdan po drugi svetovni vojni, o pravorečju in govoru pa ni govora. V učbenikih *Govorica jezika 1–4* je v 1. letniku glasoslovja več, v delih za višje letnike pa so ponovitvene tabele, tudi za glasoslovje. Pri tem moramo poudariti, da je tudi v *Na pragu besedila 1, 2 in 3* precej razpredelnice in miselnih vzorcev, ki le povzamejo kratko besedilo o glasoslovju, torej je glasoslovne vsebine dejansko še manj.

	Skupno število strani	Število strani, namenjenih glasoslovju	Odstotki
<i>Na pragu besedila 1</i>	112	4,5	4 %
<i>Na pragu besedila 2</i>	113	2	1,8 %
<i>Na pragu besedila 3</i>	101	6	5,9 %
<i>Na pragu besedila 4</i>	87	/	/
<i>Govorica jezika 1</i>	174	9	5,2 %
<i>Govorica jezika 2 in 3</i>	243	3	1,2 %
<i>Govorica jezika 4</i>	196	2	1 %
<i>Besede 1</i>	139	8	5,6 %
<i>Besede 2</i>	131	/	/
<i>Slovenski jezik 1 in 2</i>	170	2	1,2 %
SPLOŠNA MATURA	Skupno število točk	Število točk za naloge iz pravorečja	Odstotki
Izpitna pola 2 (2012)	120	3 (+ 1)	2,5 % (oz. 3 %)
Izpitna pola 2 (2013)	120	3	2,5 %
Izpitna pola 2 (2014)	120	6 (+ 4)	5 % (oz. 8,3 %)

Tabela 2: Obseg vsebin, namenjenih pravorečju in govoru v gimnazijah¹⁵

¹⁵ Podatki iz seminarske naloge Rosane Vukojevič *Učitelj in govorna tehnika – pomen učnih načrtov*, mentor doc. dr. H. Tivadar, štud. leto 2013/14, dopolnjeno za potrebe tega članka.

3.2.3 Jezikovne maturitetne pole s spomladanskih rokov 2012, 2013 in 2014

Jedrni del preverjanja jezika je analiza izhodiščnega besedila, t. i. izpitna pola 2 (IP 2). IP 2 je glede na predmetni izpitni katalog ovrednotena s 120 točkami. IP 2 iz leta 2012 je imela 23 nalog, iz leta 2013 27 nalog in iz leta 2014 21 nalog. Leta 2012 je bila pravorečju namenjena 8. naloga, in sicer so dijaki imeli iz uvodnega besedila izpisanih šest besed, v katerih so imeli obkrožene črke ali sklope črk, zapisati pa so morali njihov izgovor, kot če bi bilo besedilo brano po radiu. Naloga je bila vredna 3 točke oz. 2,5 % deleža IP 2 (manj kot 1 % celotne mature). K tej nalogi lahko prištejemo še del 9. naloge, vreden 1 točko.

IP 2 iz leta 2013 je pravorečju namenila samo polovico 10. naloge, in sicer so dijaki morali iz uvodnega odstavka izpisati tri besede: eno, v kateri pride do premene po zvenečnosti, eno, v kateri je naglašen široki dolgi e, in eno, v kateri /v/ izgovorimo kot dvoustnični [ʋ]. Ta pravorečni del je bil vreden 3 točke oz. 2,5 % deleža IP 2 (manj kot 1 % celotne mature).

V letu 2014 pa sta bili pravorečju in glasoslovju posvečeni ena naloga v celoti (9. naloga – vredna 6 točk), h glasoslovju pa lahko prištejemo del 10. naloge, vreden 2 točki, in del 11. naloge, kjer je tudi potrebno delno poznavanje glasoslovja (2 točki). Torej je bil glasoslovno-pravorečni del vreden 6 (+ 4) točke, kar je 5 % deleža IP 2 (manj kot 2 % celotne mature) oz. z upoštevanjem glasoslovja kot pomenskega dela morfologije (oblikoslovja in besedotvorja) 8,3 % deleža IP 2 (manj kot 3 % celotne mature).

In kot so poudarili študentje magistrske stopnje (predmet govorna tehnika, štud. leto 2013/14), je točk za glasoslovje na maturi tako malo (manj kot 1 oz. maksimalno 3 % vseh maturitetnih točk), da se dijaki na to niti ne pripravljajo, temveč rešujejo naloge »po intuiciji«.

4 Načrti za prihodnost – primerno mesto glasoslovja in pravorečja v osnovno- in srednješolskem izobraževanju

Glede na povedano lahko sklenemo, da je pouk pravorečja in govora v osnovno- in srednješolskem izobraževanju (še vedno) zapostavljen in se mu zaradi premajhne zastopanosti v učnih načrtih in učbenikih, ki je posledica sorazmerno kratke pravorečne tradicije in premajhne razvitosti slovenskega pravorečja (na to kaže tudi odsotnost sodobnega pravorečnega priročnika), posveča premalo pozornosti tako v osnovni kot srednji šoli (gimnaziji). Misel, ki se ponuja po pregledu učbenikov in učnih načrtov, je, da ne obstaja načrt za pouk pravorečja (in glasoslovja) oz. se to učenje prepušča spontanosti in »samodejnemu« učenju ob tvorjenju govornjenih besedil. Glede na v zadnjem času izvedene ankete med učitelji je viden tudi primanjkljaj tovrstnih znanj in posledično pouka govora (Benić 2014; Javeršek 2013; Hozner 2014), hkrati pa so ankete pokazale, da se učitelji zavedajo problema in se trudijo izboljšati govor učencev (Hozner 2014).

Tudi matura se bo morala najprej približati odstotkom, ki so že sedaj predvideni glasoslovju v učnem načrtu, prav tako bodo morali ta delež, vsaj 5 % pravorečja in glasoslovja, upoštevati učbeniki. Govorno kulturo je namreč treba graditi postopno od osnovne šole do konca gimnazijskega programa, ne pa da je v gimnazijah po 1. letniku glasoslovju posvečene zelo malo oz. skoraj nič pozornosti, kar je posledica tudi majhne količine »glasoslovnih« točk na maturi. Predvsem pa se pouk ne začne in konča z maturitetnimi katalogi in izpitnimi polami – jedrni del glasoslovnega pouka in preverjanja mora potekati prej in traja še dolgo za tem sklepnim maturitetnim dejanjem. Glasoslovno jezikovno ravnino bo treba vsaj za nekaj odstotkov obširneje obravnavati v učnih načrtih za osnovno in srednje šole. Če nekaj ni natančneje razloženo v učnem načrtu, potem tega ni v učbenikih, kar kažejo predstavljeni podatki; posledično tega potem načeloma ne poučujejo učitelji slovenščine. Manj kot 5 % glasoslovno-pravorečnih vsebin v osnovno- in srednješolskem izobraževanju je kljub vsem tehničnim pripomočkom in tehnologijam ter sodobnim priročnikom prav gotovo premalo za kakovosten razvoj govora pri bodočih javnih govornikih in nosilcih razvoja slovenskega gospodarstva, znanosti in celotne družbe.

Viri

- Bešter, Marja, idr., 2002: *Na pragu besedila 1*. Ljubljana: Rokus.
- Cajhen, Nana, idr., 2004: *Slovenščina za vsakdan in vsak dan 8 in 9*. Ljubljana: Rokus.
- Debeljak, Dragica, in Jožef Beg, Jožica, 2004: *Slovenski jezik: Učbenik za slovenščino v 1. in 2. letniku nižjega poklicnega izobraževanja*. Ljubljana: DZS.
- Drusany, Nevenka, idr., 2004: *Slovenščina za vsakdan in vsak dan 7*. Ljubljana: Rokus.
- Gomboc, Mateja, 2001: *Besede: Učbenik za slovenski jezik v 1. letniku triletnih poklicnih šol*. Ljubljana: DZS.
- Izpitne pole splošne mature za slovenščino, spomladanski rok 2012, 2013 in 2014. Ljubljana: RIC. <http://www.ric.si/splosna_matura/predmeti/slovenscina/>. (Dostop 5. 2. 2015.)
- Kranjc, Simona, in Kokalj, Tatjana, 2002: *Moja slovenščina 4*, 1. in 2. del. Trzin: Izolit.
- Kranjc, Simona, in Kokalj, Tatjana, 2003: *Moja slovenščina 5*. Trzin: Izolit.
- Kranjc, Simona, in Kokalj, Tatjana, 2003: *Moja slovenščina 6*, 1. del. Trzin: Izolit.
- Kranjc, Simona, in Kokalj, Tatjana, 2004: *Moja slovenščina 6*, 2. del. Domžale: Izolit.
- Križaj Ortar, Martina, idr., 2001: *Na pragu besedila 2*. Ljubljana: Rokus.
- Križaj Ortar, Martina, idr., 2001: *Na pragu besedila 3*. Ljubljana: Rokus.
- Križaj Ortar, Martina, idr., 2002: *Na pragu besedila 4*. Ljubljana: Rokus.
- Medved Udovič, Vida, idr., 2001: *Slovenščina 2. S slikanico se igram in učim*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Medved Udovič, Vida, in Jamnik, Tilka, 2002: *Slovenščina 1. S slikanico se igram in učim*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Medved Udovič, Vida, in Zrimšek, Nataša, 2002: *Slovenščina 3. S slikanico se igram in učim*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Slovenščina. Predmetni izpitni katalog za splošno maturo, 2013. Ljubljana: Državni izpitni center. <<http://www.ric.si/mma/2015M-SLO-2015/2013082808243156>>. (Dostop 12. 4. 2015.)

Vukojevič, Rosana, 2014: *Učitelj in govorna tehnika – pomen učnih načrtov*. Seminarska naloga pri predmetu govorna tehnika. Mentor doc. dr. H. Tivadar, štud. leto 2013/14.

Zajc Berzelak, Karla, in Velikonja, Irena, 2007: *Govorica jezika 1*. Ljubljana: Modrijan.

Zajc Berzelak, Karla, idr., 2008: *Govorica jezika 2 in 3*. Ljubljana: Modrijan.

Zajc Berzelak, Karla, in Ahačič, Kozma, 2010: *Govorica jezika 4*. Ljubljana: Modrijan.

Literatura

Benić, Nina, 2014: *Učenje govora v primarnih izobraževalnih ustanovah na Gorenjskem (na primeru Osnovne šole prof. dr. Josipa Plemlja Bled)*. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete.

Hozner, Tanja, 2014: *Odnos do poučevanja govora v slovenskem šolstvu (na primeru osnovne in srednje šole v Beli krajini)*. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete.

Javeršek, Mateja, 2013: *Retorično-govorno izobraževanje v Sloveniji in na Hrvaškem*. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete.

Petek, Tomaž, 2012: Ozaveščenost o javnem govornem nastopanju – priložnost za profesionalni razvoj učitelja. *Jezik in slovstvo* 57/3–4. 115–129.

Podbevšek, Katarina, 2006: *Govorna interpretacija literarnih besedil v pedagogiki in umetniški praksi*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

UN 2008 = Poznanovič Jezeršek, Mojca, idr., 2008: *Učni načrt. Slovenščina. Splošna, klasična, strokovna gimnazija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo. <http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2011/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf>. (Dostop 8. 1. 2015.)

UN 2011 = Poznanovič, Mojca, idr., 2011: *Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. <http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf>. (Dostop 8. 1. 2015.)

Šeruga Prek, Cvetka, in Antončič, Emica, 2003: *Slovenska zborna izreka. Priročnik z vajami za javne govorce*. Knjiga in zvočna zgoščenka. Maribor: Aristej.

Tivadar, Hotimir, 1997: Poskusna anketa o maturi iz slovenščine. *Slovenščina v šoli* 2/5. 44–47.

Tivadar, Hotimir, 2003: Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja. Gajda, Stanisław, in Vidovič Muha, Ada (ur.): *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa/Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 281–299.

Tivadar, Hotimir, 2014: Nacionalno v slovenskem jeziku. Jesenšek, Marko (ur.): *Slovenski jezik na stičišču več kultur*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 266–279.

Tivadar, Hotimir, in Vrtačnik, Martin, 2013: Vloga govora v sodobnem dramskem gledališču. Žele, Andreja (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 451–456.

Toporišič, Jože, 1979: *Slovenski knjižni jezik 4*. Maribor: Založba Obzorja.

Vogel, Jerca, 2014: Jezikovna kulturna zavest pri pouku maternega/prvega jezika. *Jezik in slovstvo* 59/4. 3–14.